

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2022 - Sayı / Issue: 55
Sayfa/Page: 56 - 72
e-ISSN: 2822 - 3136

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Kaplumbağa Figürünün Mitolojik Olarak İncelenmesi ve Anadolu Dokumalarında Kullanımı *Mythological Analysis of the Tortoise Figure and Its Use in Anatolian Weavings*

Elif AKSOY

Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Resim İş Öğretmenliği Bölümü, Elazığ/
Türkiye.

Assoc. Prof., Fırat University, Faculty of
Education, Department of Fine Art, Elazığ /
Turkey.

elifaksoy@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3621-2278

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

03/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2022

Atıf: Aksoy, E. (2022). Kaplumbağa Figürünün Mitolojik Olarak İncelenmesi ve Anadolu Dokumalarında Kullanımı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55, 56-72

Citation: Aksoy, E. (2022). Mythological Analysis of the Tortoise Figure and Its Use in Anatolian Weavings. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 55, 56-72

Öz

İslam öncesi dönemde Orta ve İç Asya'da gelişen hayvan üslubu, belirli özelliklere sahip biçimde betimlenmiş hayvan figürlerinin yer aldığı sanat eserlerini kapsamaktadır. Bozkır yaşamında gelişen bu üslup, sadece Orta Asya'da değil, aynı zamanda Ön Asya ve Orta Avrupa'ya kadar yayılarak çeşitli uygarlıkların sanat eserlerinde uzun süre devam etmiş ve belli bir temayı veya bir olayı anlatan sembol haline gelmiştir. Bu üslubun bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasının nedeni, bozkırda zor şartlar altında yaşayan göçebe insanların hayvanlarla yakın ilişki kurmaları ve onlara kendi inançlarına göre farklı anlamlar yüklemeleridir. Birçok eserde ejder ve yılan gibi hayvanlarla birlikte görülen kaplumbağalar; yaratılışı, kozmik düzeni, ebediyeti ve istikrarı sembolize etmektedir. Anadolu kültüründe farklı sembolik anlamlarla tasvir edilen kaplumbağa figürü, yöre insanının duygusunu, inancını ve kültürünü yansıtmakla birlikte halk edebiyatında ve söylencelerde de kişileştirilerek bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, dünyanın farklı yerlerinde görülen kaplumbağa figürünün halk inançlarındaki anlamı ve neyi temsil ettiği mitolojik olarak incelenecek ve Anadolu dokumalarının kompozisyonlarında süsleme unsuru olarak nasıl yer aldığı belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, hayvan üslubu, kaplumbağa, mitoloji, Dokuma.

Abstract

The animal style, which developed in Central and Inner Asia in the pre-Islamic period, includes works of art with animal figures depicted with certain characteristics. This style, which developed in the steppe life, was used as an ornamental element in the composition of many works of art, not only in Central Asia but also spread to Asia Minor and Central Europe. The animal style has continued for a long time in the artworks of various civilizations, spreading to almost all continents over time, and has become a symbol describing a certain theme or an event. The reason why this style spread over such a wide part of geography is that the nomadic people living in the steppe under difficult conditions establish close relationships with animals and attribute different meanings to them according to their own beliefs. Turtles seen with animals such as dragons and snakes in many works symbolize creation, cosmic order, eternity, and stability. The turtle figure, which is depicted with different symbolic meanings in Anatolian culture, reflects the emotion, belief, and culture of the local people, but also appears as a character in folk literature and myths. In this study, the meaning of the turtle figure seen in different parts of the world in folk beliefs and what it represents will be examined mythologically, and also it will be determined how it takes place as an ornamental element in the compositions of Anatolian weavings.

Keywords: Central Asia, animal style, tortoise, mythology, weaving.

Giriş

İnsanlık tarihi incelendiğinde, özellikle göçebe hayat yaşayan ve doğa ile iç içe olan ilk insanın, hayvanlarla arasında doğal bir iletişim içinde olduğu görülmektedir. Ancak bu iletişim yönteminin biçimi ve değerleri, toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların oluşmasında iklim, inanç sistemleri, atadan kalma gelenekler, kültür ve coğrafya gibi değişik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Tarih boyunca, doğu ve batı dünyası arasında, insanların hayvanlarla kurduğu iletişim şekli veya yaklaşımı farklıdır. Hayvan motiflerinin Doğu sanatında, Batı sanatına nazaran, daha çok kullanıldığı gözlemlenmektedir. Hayvan üslubu, Türklerin Orta Asya'nın geniş otlaklarında her türlü maddi kültür eserlerinde görülen hayvanlar veya hayvan mücadelelerini betimleyen üsluptur. İslam öncesi periyotta Orta ve İç Asya'da gelişen hayvan üslubu, Britanya'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerinde sık sık karşımıza çıktığı gibi, Hindistan, Uzak Doğu ve İskandinav ülkelerine kadar giderek, bazen gerçeğe yakın bazen de üsluplaştırılarak kullanılmıştır. Hun ve Göktürk dönemlerine ait eserlerde sıkça görülen farklı türdeki hayvanlar, gelişerek birçok sanat eserine işlenmiş ve günümüze kadar çok fazla yıpranmadan gelebilmiştir. Hunlarda görülen bozkır kurgan geleneği; Kafkasya, Ukrayna ve Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelerde de görülmektedir (Lillie, Potekhina, Budd ve Nikitin, 2012: s. 83-88). Sibirya'da yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen eserler dikkatle incelendiğinde yayılma alanlarının tarihsel konumu, hayvan üslubunun Orta Asya kökenli olabileceği düşüncesini vermektedir.

Erken devir Türk sanatının eserlerinde görülen hayvan motifleri, bazen gerçekçi bazen ise stilize edilmiş olarak geometrik ve organik formda tasarlanmıştır. Eserlerde genellikle estetik bir anlayışla uygulanan bu üslup, etrafındaki motiflerle birlikte son derece ritmik ve güçlü bir desen tasarımı ile oluşturulmuştur. Hayvan figürlü tasarımlar, sadece hayvan üslubunun özelliklerini taşımaz, aynı zamanda toplumların yaşayış biçimlerini, inançlarını ve mitolojilerini de yansıtır ve hepsinin ayrı bir hikâyesi vardır. Paleolitik dönemden beri insanlar tarafından mağara duvarlarına işlenen hayvan figürleri, duvarları süslemek için değil, doğanın elemanlarını kullanarak belli bir temayı anlatmak amacıyla yapılmışlardır. Örneğin, Amerika Zapoteklerinde kadınların doğum ayinleri sırasında, yere doğurgan organların eşleri olan çeşitli hayvan figürlerini çizmeleri, ritüel ile sembol arasındaki ilişkiyi açıkça göstermektedir (Ateş, 2012: s. 38). Burada ritüele yardım eden sembol, temsil edilen şeyi anlatarak ondan yardım beklemeyi amaçlamaktadır.

Hayvanlarla ilgili konular sadece eserlerde değil, söylencelerde ve edebiyatta da işlenmiştir. Kazakistan ve Nogay Türklerinin bayraklarında, kendilerine ait kutsal hayvanların resimleri bulunmaktadır. Ayrıca Karadağ, Hırvatistan, Peru, İspanya, Zambiya, Mısır gibi dünyada daha birçok ülkenin bayraklarında çeşitli hayvan formları görülmektedir.

Hun Türklerinin hüküm sürdüğü bölgelerdeki eserlerde görülen hayvan motiflerinin daha gerçekçi bir şekilde çizimlerle doğadakine benzer şekilde aktarılması, bu yapıtların diğer toplulukların örneklerinden daha detaylı ve betimleme yönünün fazla olması ile ayrılmaktadır. Hunlar Dönemi'nde ortaya çıkan hayvan üslubunun örnekleri, Güney Rusya, Moğolistan ve Kuzey Kafkasya'da bulunan eserlerde de dikkat çekmektedir. Moğolistan'da Orhun vadisinde yer alan anıtlar, ebediyeti simgeleyen kaplumbağa sembolizmine işaret etmektedir (Resim 1). Yazıtlar, kaplumbağaların üzerine dikey olarak yerleştirilmiş (Diyarbakirli, 1972: s. 124), bu sayede günümüze kadar bozulmadan gelebilmiştir.

Resim 1. Moğolistan sınırları içerisinde Baykal Gölü'nün güney cephesinde yer alan Orhun nehrinin ve Koşo Çaydam gölü arasında bulunan Orhun Yazıtları ve kaplumbağa figürleri¹

Anadolu'da ise, evin çevresinde kaplumbağa dolaşması kısmet anlamına gelmekte (Kalafat ve Turan, 2015: s. 41) ve bu inanç çoğu bölgede benzer özellikler göstermektedir. Kaplumbağa; kuvvet, bilgelik, sabır, dayanıklılık ve uzun ömrün simgesidir. Altay -Türk -Moğol topluluklarına göre altın bir kaplumbağa, evrenin tam ortasında bulunan bir dağı sırtında taşır. Güneşten rahatsız olan kaplumbağa, sırtüstü yatar ve bu durum dünyanın sonunu getirir (Sözeri, 2014: s. 143).

Kaplumbağa figürü İslamiyet'in kabulünden sonra, Kelile -Dimne ve Hümâyünnâme minyatürlerindeki hikâyelerde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 2). Bu hikâyelerde yer alan figürler ve kompozisyonlarda, ders verme amacı güden, güldüren ve düşündürülen olayların betimlendiği görülmektedir. Fabl sanatının da içine katıldığı bu hikâyelerde, kaplumbağa ve ördeklerin aralarında konuşmaları sağlanarak, yazarlar onları kişileştirmiş, ders vermek ve örnek göstermek ya da bir düşünceye güç kazandırmak istemişlerdir. Her iki hikâyede de tasarım ve konu açısından büyük benzerlikler vardır. Dolayısıyla sonradan yapılan bu minyatürlerin aynı atölyede çalışılmış olması olasılığı yüksektir. Kitaplardaki iki minyatür örneğinin teması, ördeklerin bir tahta sopa ile kurumuş gölden kaplumbağayı çıkararak kurtarmaya çalışmalarıdır. Ördekler, kaplumbağaya kim ne derse desin sakın sopayı bırakma, yoksa düşer ölürsün demelerine rağmen, kaplumbağa insanların onunla dalga geçmelerine dayanamaz ve onlarla konuşmak için sopayı bırakarak yere düşer ve ölür (Parladır, 2016: s. 40). Buradan çıkarılması gereken ders, tehlikeli bir durumdayken bile yapılan gevezeliğin kötü sonuçlar doğurabileceğidir.

Resim 2. Anadolu Selçuklu Döneminde yazılmış olan Kelile ve Dimne isimli yazma eserde kaplumbağa figürü² ve Geveze Kaplumbağa, Hümâyünnâme, **Kaynak:** (Parladır, 2016: s. 40).

¹<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/09/30/orhun-yazitlari-nerede-orhun-yazitlari-nedir-tarihi-hakkinda-bilgiler-k1> (Erişim Tarihi: 14. 05. 2021)

²<https://edebiyatvesanatakademisi.com/osmanli-minyatur-gravur-resim/uygur-ve-selcuklu-minyaturleri-ile-minyaturculeri/70546> (Erişim Tarihi: 14.05. 2021)

Kaplumbağa sembolizmi, eski Çin ve Hint mitolojilerinde de görülmektedir. Kaplumbağanın alt kısmı yer (yin), kubbe şeklini andıran sırtı gök (yang) unsuruna işaret etmektedir. Böylece kaplumbağa, suyun yüzeyinde bulunan yeryüzü ile onun üzerindeki göğü betimleyen bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2013: s. 149, 150). Kaplumbağa kabuğunun üzerindeki desenlerin, gök cisimlerini işaret ettiği ve astrolojik bir sembol olduğu bilinmektedir. Onun dört ayağı, dört mevsimin birbirini takip edişini, sol gözü güneşi, sağ gözüyse ayı temsil etmektedir (Çoruhlu, 2013: s. 149). Neolitik tarih öncesi dönemde (M.Ö. 8000-5500), kaplumbağa ve yılan, görünmez dünyanın şeytanlarına karşı kötülükle savaşan güçlü Şamanın sembolleri veya totemleridir³ Buna göre, kara kaplumbağa Yin, yılan ise Yang unsurlarını sembolize etmektedir. Çin mitolojisinde kaplumbağanın, hayat ve ölümün sırrını bildiği ve toprağı temsil ettiği inancı hâkimdir (Seyidoğlu 1995: s. 86).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, kaplumbağa figürünün,

1. Hangi medeniyetlerde süsleme elemanı olarak kullanıldığı ve bu figürün mitolojik olarak ne anlam ifade ettiği,
2. Anadolu halk inançlarındaki anlamı ve neyi temsil ettiği,
3. Hangi yörelere ait dokumalarda süsleme unsuru olarak kullanıldığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırma, literatürden elde edilen verilerin analizi ve yeniden düzenlenmesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Kaplumbağa figürünün çeşitli medeniyetlerin sanat eserlerinde nerelerde kullanıldığını, ne anlam ifade ettiğini belirleyebilmek ve Anadolu dokumalarındaki kullanımını anlayabilmek için yerli- yabancı kaynaklar ve internet kaynakları taranmış, içinde kaplumbağa figürü bulunan dokumalar tespit edilmiştir. Giriş bölümünde Erken devir Türk Sanatında görülen hayvan üslubu ve kaplumbağa figürünün minyatür ve yazıtlardaki kullanımlarına yer verilmiş; gelişme bölümünde, bu figürün mitolojik anlamları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kaplumbağa motifinin yer aldığı dokumalardan, yörelere göre örnekler verilerek, bu figürün dokumalarda nerelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Sonuç kısmında ise, elde edilen verilerin analizi ile antik zamanlardan beri birçok sanat eserinde görülen bu figürün medeniyetler arasında mitolojik anlamları karşılaştırılmış ve Anadolu dokumalarındaki kullanımları ile ilgili yorumlara yer verilmiştir.

1. Mitolojilerde Kaplumbağa

Çeşitli Türk boylarında kaplumbağanın; tısbğa (Azerbaycan), göbargayil (Başkurdistan), tasbaka (Kazakistan), taşbaka (Kırgızistan, Özbekisten, Tataristan, Doğu Türkistan), pışbağa, pışdııl (Türkmenistan) (Ercilasun vd., 1991: s. 436-437) gibi isimlerle adlandırıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde ise kaplumbağaya; tusbğa, tusbaa, tosbağa, tosbaa, toskaba, tostos vs. denilmektedir (Şimşek, 2016: s. 52). Kaplumbağalar, uzun ömürlü hayvanlardır. Bu durum, onları dış etkilere karşı koruyan kemiksi kabukları, uzun süre açlık ve susuzluğa dayanabilme özellikleri ve her türlü doğa şartlarına uyum kabiliyetleri ile ilgilidir. Bu özelliklerinden dolayı kaplumbağalara, dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok sembolik ve mitolojik anlamlar yüklenmiştir.

Hintliler, dünyayı denizin üzerinde tutan hayvanların kaplumbağa ile yılan olduğuna inanırlar. Öte yandan kaplumbağanın dünyayı üstünde taşımasıyla ilgili sembolik düzenlemeler, Türk sanatında da göze

³https://www.reddit.com/r/KendrickLamar/comments/b7rlj/tde_presents_the_damn_legend_of_kung_fu_kenny (Erişim Tarihi: 17. 05. 2021)

çarpmaktadır. Göktürk devrine ait, kaplumbağa kaidesi üzerine dikilmiş, tepesinde ejder başlarının bir kemer oluşturduğu Kültigin yazıtı (M.S. 732) ve benzerleri aynı zamanda birer evrensel imgelerdir (Resim 1).

Dörböt Kalmuklarına (Batı Moğol halkı Oyratlar) göre, Bodhisattva Manjusri, dünyanın gerçek yaratıcısıdır. Manjusri, kaplumbağa şekline girerek sırtüstü yatmış ve kaplumbağanın göbeği de yeryüzünü meydana getirmiştir. Manjusri, bilgeliğin ve iç görünün Bodhisattvası'dır ve temel boşluğa, evrensel benzerliğe ve her şeyin gerçek doğasına nüfuz eder ve her olağan olayın özünü görür (Ögel, 2010: s. 442).

Meksika Veracruz'daki El Tajin arkeolojik sahasında bulunan bas-rölyefte, dairesel tepesi görülebilen ve merkezi eksenini destekleyen bir kaplumbağa tasvir edilmektedir (Resim 3). Kullanılan çalkalama mekanizması, bir çift gök Tanrısı tarafından her iki ucundan çekilen iç içe geçmiş bir yıldır. Yeryüzü yüzeyi de kabartmanın iç kısmında, alt orta kısma oyulmuş bir kaplumbağa ile sembolize edilmiştir. Kaplumbağa tasviri üzerine bir sunak dikilmiş olup, bu sunak veya taht, hükümdarların kullandığı sunaklara benzetilmiştir (Olmos, 2009: s. 57). Çalkalama bölümünün tüm temel sembolik unsurları rölyefte, net bir şekilde göze çarpmaktadır. Ayrıca rölyefte kendine has bir perspektif ve üç boyut görülmektedir. Mezoamerika kültürlerindeki eserlerde görülen kaplumbağa sembolizmi, Asya'da bulunanlara çok benzemekle birlikte hemen hemen hepsinin benzer mitolojik masallardan yola çıktıklarını göstermektedir. Rölyefte görülen merkezi kutup, kaplumbağa tarafından desteklenen dünya eksenini sembolize etmektedir. Fırtınalı deniz, sol alt ve sağ köşelerde deniz canavarlarının ağızları dışarı fırlamış olarak tasvir edilmiştir. İki figür, içinde ölümsüzlük nektarı olduğuna inandıkları el çantalarını tutarak karşı karşıya durmaktadır.

Resim 3.Meksika Veracruz'daki El Tajin arkeolojik sahasında bulunan rölyefte kaplumbağa betimlemesi⁴

Mayalara göre Maya Mısır Tanrısı, çift başlı kaplumbağanın çatlak kabuğundan ortaya çıkmıştır (Resim 4). Maya sanatında kaplumbağa kabuğu, Mısır Tanrısının sözde dirilişini betimlemektedir. Burada temanın en önemli mesajı, Mısır Tanrısının yeryüzünün çatlak yüzeyinden püskürmesidir ve bu durum, kaplumbağa kabuğu ile temsil edilmiştir. Bereket kaynağı olan Maya Mısır Tanrısı, aynı zamanda Meru Dağı'na benzer bir sembol olan merkezi Dünya Ağacını betimlemektedir (Zender, 2005: s. 9). Mısır bitkisi, Maya mitolojisinde yaşam bitkisidir ve Maya halkı, mısır bitkisinden türediklerine inanmışlardır (Bilgili, 2020: s. 117).

⁴<https://www.ancient-origins.net/ancient-places-americas/mexico-s-haunted-city-thunder-el-tajin-surprising-connections-between-021719> (Erişim Tarihi: 18. 05. 2021)

Resim 4. Maya dönemine ait bir tabak çift başlı bir kaplumbağanın çatlak kabuğundan çıkan Maya Mısır Tanrısının dirilişini sembolize eden seramik tabak. Antropoloji Müzesi, Mexico City⁵

Çin mitolojisine göre, kaplumbağa dinsel özelliklere sahiptir. Onlara göre değişmezliğin ve rütbenin sembolü olup, ayrıca Tanrılara tapınma amaçları için kullanılmıştır. Çin’de, erkek geyik, leylek ve kaplumbağa, uzun yaşamın sembeleri olarak, hayat ağacı ile ilişkilendirilmişlerdir (Mackenzie, 1996: s. 101-150). Çin mitolojisinde önemli bir hayvan olan kaplumbağa, ejderha kaplumbağası şekline dönüştürülerek sembolize edilmiştir. Ejderha kaplumbağası, Çin mitolojisinin dört göksel hayvanından ikisini birleştiren cesaretli, kararlı, güçlü ve doğurganlık özelliği olan efsanevi bir hayvandır (O’Connor, 2013: s.1). Çin’de tarih yazım geleneği ve kaynakların ortaya çıkışı ve gelişimi oldukça ilginçtir. Resmi Çin tarihi, Hsia hanedanı dönemi ile başlamaktadır. Ancak bu hanedan ile ilgili yazılı veriler ve arkeolojik kazılarda ele geçirilen bilgiler çok azdır. İkinci Shang hanedanlığı devrinde, yazı icat edilmiş olup, tarihi yazım geleneği başlamıştır. Shang hanedanlık döneminde yazı ve astroloji önem kazanmış, devletin geleceği hakkında bilgi edinmek için bir takım ritüeller yapılmıştır. Bu ayinler, kaplumbağa kabuklarına ya da hayvan kemiklerine, kişilerin ve o dönemin olaylarının yazılması ve daha sonra bu kabuk ve kemiklerin ateşe atılmasına dayanmaktadır. Bu geleneğe göre, kaplumbağa kabukları ve hayvan kemikleri ateşte ısınır ve yüzeylerinde, ısıdan dolayı çatlaklar oluşur. Dönemin hanedan falcısı, bu çatlakların şekillerine bakarak, herhangi bir olayın nasıl sonuçlanacağı hakkında birtakım kehanetlerde bulunur (Kocal, 2019: s. 88). Bu kehanetlerin sonuçları hakkında yorum yapmak veya olayların sonuçlarının nasıl gerçekleştiği noktasında hüküm vermek olanaksız gibi görünmektedir.

Moğollara göre, kaplumbağa şifa verici bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden Moğollar, iyileştirici güçleri nedeniyle, Kara-Qorum’da bulunan iki taş kaplumbağaya saygı duyarlar (Resim 5). Kaplumbağa, onlar için aslında yer kabuğu sembolizmi ile alakalı bir ikonografidir⁶.

Resim 5. Moğol İmparatorluğu’nun başkenti olduğu zamandan Karakurum’da gözle görülür birkaç kalıntıdan biri, 13.yüzyıldan kalma bir taş kaplumbağası⁷

⁵<https://steemit.com/history/@arii/earth-above-the-back-of-the-giant-turtles-the-story-of-awatara-dates-6f49b0cc51917>(Erişim Tarihi: 24.05.2021)

⁶<https://www.crystalinks.com/chinatombs.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2021)

⁷<https://nereye.com.tr/karakurum-gumus-bir-agac-ve-13-yuzyil-mogol-baskentinin-diger-essiz-parcalari/> (Erişim Tarihi: 03.06.2021)

Resim 6. *Shengong Sheng De Stele Pavilion Ming Mezarlarının Kutsal Yolu Changping, Pekin, Çin'deki Ejderli taş kaplumbağa heykeli* ⁸

Çin'de, *Ming* mezarlarının bulunduğu kutsal yoldaki köşkün içinde yer alan *Stel*, kaplumbağa sembolizmini işaret etmektedir. *Shengong Sheng De Stele* (Tanrısal Liyakat ve Aziz Erdem Steli) olarak adlandırılan bu *Stel*'i taşıyan elli tonluk bir kaplumbağa heykeli bulunmaktadır (Resim 6). *Stel*'in yazıtı, *Hongwu* İmparatoru olan *Hongwu'nun* erdemlerini öven dördüncü oğlu *Yongle* İmparatoru tarafından yazılmıştır. Kaplumbağa, iç içe geçmiş boynuzsuz ejderhalarla taçlandırılmış muhteşem bir dikilitaşı destekler. Dışa veya içe bakan her sütunun tepesine efsanevi bir canavar yerleştirilmiştir. *Stel*'de bulunan hayvan sembolizmi, imparatorun devlet işleriyle ilgilenmek için saraya dönmeyi unutmayacağına dair bir umudu simgelemektedir⁹.

Azteklerin *Totonak* mitlerine göre, efendisi hem kadın hem de erkek olan dünyayı kaplumbağa veya timsah ile bağdaştırırlarken, komşuları *Huaztekler* için dünya büyük bir dişi timsah olarak görülmektedir. Japonya'da kaplumbağanın koruyucusu, *Genbu'dur*. Kyoto'yu koruyan dört koruyucu ruhtan biridir ve kuzeydeki şehri koruduğu bilinmektedir. *Genbu*, Kyoto'daki *Funaoka* Dağı'nın tepesinde bulunan *Kenkun* Mabedi tarafından temsil edilmektedir. *Genbu*, bazen (Batıya Yolculuk'ta olduğu gibi) bir kaplumbağa ve bir yılanla birlikte betimlenen önemli Taocu Tanrı *Xuanwu'a* benzemektedir¹⁰. *Xuanwu*, Çin astronomisinin dört sembolünden biri olan Kara Kaplumbağayı, kuzeyi ve kış mevsimini sembolize eder. Kuzey bölümündeki yıldızlar, Çin mitolojisine göre, bir yılan kaplumbağasının efsanevi yaratıkla birleştiği *Xuanwu'yu* oluşturur. Taoculuğun etkisi altında kaplumbağa, cennetin ve dünyanın sembolü olmuştur. Japonya'da ise, kaplumbağanın insanda olan bazı hastalıkları iyileştireceğine inanılmaktadır. Kyoto'da, gözünden rahatsız bir kadın, parmağıyla ilk önce kaplumbağanın gözüne, sonra iyileşmesini istediği kendi hasta olan gözüne dokunur. Geleneksel Japon inançlarına göre, kaplumbağa ebedi bir cennet ve dünyanın bir dağı olup, uzun ömür, servet ve desteği sembolize eder. Japon mitolojisinde kaplumbağa, mutluluk ve uzun yaşam Tanrısı olan *Jurojin'i* sembolize etmektedir¹¹. Kore mitolojisi incelendiğinde kaplumbağa, deniz ve kara hayatı yaşama öngörüsüne sahip olmakla birlikte uzun ömürlü, geleceğe dair bilgi sembolü olan gizemli bir hayvandır¹². Ayrıca, 7. yüzyıldan kalma *Byeol Ju Bu Jeon* adlı bir Kore halk masalında da Konfüçyüsçü bilim adamları tarafından analiz edilen kaplumbağa ile ilgili betimlemelere rastlanabilir¹³.

⁸<https://www.crystalinks.com/chinatombs.html> (Erişim Tarihi:07.06.2021)

⁹<https://tripways.com/b/ming-tombs/> (Erişim Tarihi:14.06.2021)

¹⁰https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Tortoise (Erişim Tarihi:15.06.2021)

¹¹<https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/03/19/yeni-baslayanlar-icin-kaplumbaga-felsefesi#:~:text=Yunan%20mitolojisinde%20Apollon%20bir%20kral%20B1n,i%20turna%20ve%20kaplumba%20Fa%20simgeler> (Erişim Tarihi:11.06.2021)

¹²<https://www.korea.net/TalkTalkKorea/Chinese/community/community/CMN0000005374> (Erişim Tarihi:17.06.2021)

¹³<https://www.korea.net/NewsFocus/Culture/view?articleId=120938> (Erişim Tarihi:16.06.2021)

Kuzey Hindistan'da yer alan eski tapınak kapılarının yan dikmelerinde, Ganga ve Yamuna nehirleri karşıt olarak temsil edilmiştir. Bu kapılarda Ganga, makaranın üzerine çıkmış, Yamuna ise bir kaplumbağanın üzerinde dinlenir durumda betimlenmiştir. Makara, açık ağız ile kozmik gecede, Tanrının dünyayı yuttuğu selamet zamanını temsil eden efsanevi timsahtır. Kaplumbağa ise, Veda'ya (bir dünyanın yaratılması için gereken ilk belirti) ilişkin edebiyattan beri bilinen bir kozmolojik izlektir (Bonney, 2000: s. 311). Mısırlılar, çocukları ve evleri kötü enerjiye karşı korumak için üzeri kaplumbağa figürü ile bezenmiş bıçakları muska olarak kullanmışlardır¹⁴. Arkeolojik sahalarda Mısır kraliçeleri için hazırlanmış, üzerinde kaplumbağa figürü olan altın bilezik (Resim 7) ve kolyeler ele geçirilmiştir. Mısır sanatında malzemesi fildişi olan baston ve değneklerin üzerine kaplumbağa ve daha birçok hayvan figürü işlenmiş olup, kaplumbağa biçiminde ağaçtan yapılmış oyun tahtaları, heykelcikler ve kireçtaşından yapılmış mühürler kullanılmıştır.

Resim 7. Mısır Yeni Krallık dönemine ait bir Altın Bilezikte kaplumbağa figürü,
Kaynak: (Fischer, 1968: s. 34)

Kızılderili mitolojisinde kaplumbağa, Tanrı Maheo'nun isteği üzerine yeryüzündeki toprağın oluşmasına yardım eder. Tanrı Maheo, suyun altından aldığı çamuru, kaplumbağanın sırtına yığmış ve yeryüzündeki toprak buradan köklenmiştir (Mariot ve Rachlin, 1994: s. 1, 294). Bu yüzden Kızılderililer, ona Kaplumbağa Büyükanne ismini vermişlerdir. Diğer bir Kızılderili kabilesinin inancına göre, kaplumbağalar, suyun dibine kadar inerler ve bu sırada gözlerine ve kulaklarına çamur dolar. Bu çamur, daha sonra kuruyarak bir ada haline gelir ve dünya bu adadan oluşur (Örnek, 1988: s. 231). Kuzey Amerika'da yaşayan Mandan Kızılderilileri, kaplumbağanın yer küreye destek olduğu inancına sahiptirler. Onlara göre dünya, dört kaplumbağa tarafından taşınmaktadır (Bonney, 2000: s. 128, 190, 194). Yukarıda da görüldüğü üzere, kaplumbağalar, birçok Kızılderili kabilesinin folklorunda önemli roller üstlenmektedir. Bazı Kızılderili kabilelerinin yaratılış efsanelerinde, büyük ruh, dev bir kaplumbağanın arkasına toprak koyarak anavatanını yaratmıştır. Bu yüzden yerli Amerikalılar, Kuzey Amerika'yı Kaplumbağa Adası olarak adlandırırlar. Plains Kızılderililerine göre; kaplumbağalar uzun ömür, koruma ve doğurganlık özelliklerine sahiptir. Dolayısıyla bu kabilede yeni doğmuş bir bebeğin sağlık ve güvenliğini sağlamak amacı ile bebeğin göbek kordonu, kaplumbağa şeklindeki bir figürün içine dikilmiştir. Diğer bir Kızılderili kabilesinde kaplumbağalar, genellikle şifa, bilgelik ve maneviyatı sembolize etmektedir (Hassan, 2015: s. 72). Navajo yerlilerinde ise, kaplumbağanın iyileştirici özelliklerinden dolayı, kabuğu ilaç dağıtmak için kullanılır. Ayrıca bu kabukların, törenlerde dans çingırağı ve kıyafetlerde aksesuar olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Bu toplumlarda kaplumbağa, bir kişinin hasta olduğu bir dönemde gelirse, genellikle o kişinin iyileşeceğine ve uzun süre yaşayacağına inanılmaktadır (Lake-Thom, 1997: s. 169).

Amerikan Lakhóta yerlilerinde, kaplumbağa kabuğunun ortasında bulunan 13 adet desen, takvim olarak kullanılmaktadır. Dakota astronomisinde Pegasus'un yıldızları Kaplumbağa Keya'yı oluşturur (Resim 8a). Lakhóta anneleri, yeni doğan bebekleri için Kéya (kaplumbağa) şeklinde deri bir muska yaparlar (Resim

¹⁴<https://mymythstories.com/en/turtle-symbol-and-meaning/#:~:text=The%20myth%20of%20Apollo%20tells,made%20him%20a%20turtle%20lyre.> (Erişim Tarihi:14.06.2021)

8b). Bu muskaların içine çocuklarının göbek bağı yerleştirirler ve onu korumak için dikerek kapatırlar. Çocuk ile anne arasında fiziksel bağ koptuğu zaman yıldızlar sayesinde bağı tekrar yenilediği bilinmektedir. Muska, çocuğu topraklayarak negatif enerjiden korur, annesine ve Uñçi mak toá'ya (Toprak Anaya) bağlanır¹⁵. Lakhóta toplumunun kültürel ikonografisinde kaplumbağa figürü, etniklik ve cinsiyet belirteci olarak görülmenin yanı sıra özellikle hayalet dansı gibi ritüellerde erkeklerin kullandığı kalkan ve kostümlerde de karşımıza çıkmaktadır (Gombert, 1994: s. 84). Olasılıkla hayalet dansının kaplumbağa figürlü giysileri, onları giyen kişilere uzun ömürlülük gibi nitelik kazandırarak, koruyucu bir kült haline dönüşmüştür. Amerikan yerli Kızılderililerinden Omaha, Hidatsa ve Lakhóta kabileleri Kuzey Dakota'nın çeşitli yerlerine kaplumbağa heykelleri yapmışlardır. Çünkü Kaplumbağa heykelleri, sis ve yağmuru kontrol edebilen, avcılarının yararına (Sundstrom, 2019: s. 95) olacak şekilde kurgulanan semboller olarak düşünülmüşlerdir.

Resim 7. a. Lakhóta Yıldız Haritası (Lee, 2016: 44), b. Lakhóta muskaları¹⁶

Bulgaristan'ın Filibe şehrinde inşaat çalışmaları sırasında M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Roma dönemine ait 3 mezar odasında, insan kemikleri ile birlikte çıktığı anlaşılan çok iyi korunmuş kaplumbağa kabukları (Resim 9) keşfedilmiştir¹⁷.

Resim 7. Bulgaristan'ın Filibe şehrinde yapılan kazılarda M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen Roma dönemi mezarında bulunan kaplumbağa

¹⁵<https://blog.nativehope.org/native-american-animals-turtle-k%C3%A9ya> (Erişim Tarihi:20.06.2021)

¹⁶http://www.nativepartnership.org/site/PageServer?pagename=ThousandVoices_artist_bearribs (Erişim Tarihi:20.06.2021)

¹⁷<http://archaeologyinbulgaria.com/2018/05/13/second-tortoise-found-in-roman-tomb-in-bulgarias-plovdiv-deemed-linked-with-god-hermes-ancient-afterlife-beliefs/> (Erişim Tarihi:25.06.2021)

Lyra (Lir) takımıyıldızı (kaplumbağa takımıyıldızı) gökyüzünün kuzeyinde bulunur ve antik çağda ve daha sonraki zamanlarda kullanılan telli bir müzik aleti olan liri temsil eder (Resim 10). Antik Yunan mitolojisinde Lir, en eski müzik enstrümanıdır ve Yunan mitine göre lir, Hermes tarafından icat edilmiştir. Hermes çocukken, bir kaplumbağanın kabuğuna, inek bağırsağı gererek liri meydana getirir ve üvey kardeşi Apollon'a (her ikisinin de babası Zeus'tur) hediye eder¹⁸. Yunan mitolojisinde Apollon, bir kralın güzel kızına yakınlaşabilmek için kaplumbağa şekline girer. Kız, kaplumbağanın iyiliğine ve saflığına aldanır ve kucağına alır. Bunun üzerine Apollon, yılan şekline dönüşür ve kızla birlikte olur. Apollon ve Hermes efsanesinden sonra antik dönemde, Yunanlılar ve Romalılar hastaları iyileştirmek için kaplumbağanın çeşitli kısımlarını ilaç olarak kullanmışlardır (Fisher, 1968: s. 8).

Resim 10. Alexander Jamieson tarafından yapılan Göksel Atlas ve kaplumbağa kabuğundan yapılmış Lirin ve Lir takımıyıldızın betimlenmesi¹⁹

Resim 11. Kaplumbağa figürlü kolye (Elif Aksoy arşivi)

Kaplumbağa sembolizmi, Türk halk kültüründe farklı özellikleriyle dikkat çeker. Halk hekimliğinde de kullanılan kaplumbağa, çiftlerin çocuk sahibi olması, kanser ve verem hastalıklarının tedavi edilmesi için kullanılır. Kötü gözden korunmak için evlere ve bahçelere, kaplumbağa kabuğunun asılması Anadolu kültürünün inanç geleneği haline gelmiştir. Ayrıca kaplumbağa figürü; takılar (Resim 12), çini sanatı (Resim 12), kilim (Resim 14) ve halılarda da (Resim 17, 18) süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Anadolu'nun halk inançlarında, kaplumbağanın yağmur yağdırmak için yüksek bir yere veya ağaca asılması yapılan uygulamalar arasındadır (Şimşek, 2016: s. 53). Anadolu'nun bazı yörelerinde kaplumbağa, akrep ve yılanın

¹⁸<https://docplayer.biz.tr/7055310-Takimyildizlarin-mitolojik-oykuleri.html> (Erişim Tarihi:22.06.2021)

¹⁹<https://tr.pinterest.com/pin/502714377129237463/> (Erişim Tarihi:23.06.2021)

toprakla ilişkisinden ötürü kötülük unsuru hayvanlar olarak düşünüldükleri için yağmur yağmamasına neden olduklarına inanılır ve bu hayvanlar yağmur duası yapılırken, yağmurun yağması için yakılırlar (Acıpayamlı, 1976: s. 7).

Diyarbakır-Kavuşan höyüğünde, M.Ö. 6. yüzyıla ait 21 adet Fırat nehri kaplumbağası ile gömülmüş bir kadın ve çocuğunun mezarı bulunmuştur²⁰. Kaplumbağaların kadın ve çocukla mezara gömülmesi o devirde yaşayan toplulukların sembolik değerleri ile ilgili olduğu açık ve nettir. Mezarda bulunan kaplumbağaların, cesetlerin yanında yer almasının sebebi olasılıkla, yeni ölen insanların bu kaplumbağalar sayesinde ruhlarını öbür dünyaya taşımaya yarayan veya ölümden sonra yaşamla bağlantı kuran ruhani simgeler olmasıdır. Kaplumbağalar halen bu bölgede nazarlık olarak kullanılmaktadır.

Mersin yöresine ait kırk basması inancında bebeğin sağlıklı olması için, bir kaplumbağa bulunur ve bebek, bu canlı kaplumbağanın üstüne oturtularak banyo yaptırılır. Kış aylarında ise, evlerin kapılarına kurutulmuş kaplumbağalar asılır. Yörede, küçük kaplumbağa kabukları, mavi bocuklarla birlikte nazar değmesine karşı nazarlık olarak kullanılır (Sever, 2016: s. 100). Muş'ta Alaaddin Bey Hamamında da büyük locaya girişte, kapının hemen üzerindeki kaplumbağa kabartmasının işlenmesi Anadolu'da bu figürün birçok yerde kullanıldığını göstermektedir.

Bitlis'te ve Tokat'ta kaplumbağa kabuğu, torbalar içerisinde bereket ve uğur getirmesi için depolara, ambarlara yerleştirilir²¹. Göbekli tepede yapılan arkeolojik kazılarda, mezarlarda çok sayıda kaplumbağa kabuğu bulunmuştur. Batman'da ise, kaplumbağa kabuğu, evin temellere yerleştirilir (Kozbe ve Erdal, 2016: s. 205). Bu olasılıkla inşa edilecek olan evin bereketli olması için uygulanan bir gelenektir. Anadolu'da hamamlarda kadınların ayaklarına giydikleri ve Türk el sanatlarının zarif ve ilginç ürünleri arasında olan nalınların üstleri kaplumbağa kabuğu, gümüş ve sedef kakma ile bezenmiştir (Bektaşoğlu, 2009: s. 276). Nalınların üzerinde bulunan bu süslemeler olasılıkla hamama gelen kişilerin sınıfsal statüsünü göstermektedir. Adana halk inançlarında bereketi simgeleyen kaplumbağa kabuğu bir eve takılırsa, evin bereketli olacağı inancı, bizi eski Türklerdeki Gök Tanrı inancına götürmektedir (Akyol, 2006: s. 114).

Kütahya çiniciliğinde önemli bir usta olan Sıtkı Olçar, kaplumbağa figürünü çini sanatına aktararak alışagelmış geleneksel tasarımların dışına çıkmıştır. Resim 12'de görülen orijinaline benzer bir şekilde yapılmış kaplumbağa figürlerinin üzerinde bitkisel ve hayvansal motiflerden oluşan kompozisyonlar görülmektedir.

Resim 12. Kütahyalı Çini ustası Sıtkı Olçar'a ait farklı desenlerle yapılmış Çini kaplumbağa figürleri (Elif Aksoy arşivi)

Özbek halk efsaneleri ve mitolojisine göre, evrenin kuruluşunda kaplumbağanın önemli bir yeri vardır. Bu efsanelerde yeryüzü, deniz ortasında yüzen büyük bir kaplumbağanın üstüne yerleştirilmiştir. Daha sonra, evrenin yaradılışı hakkındaki İslam efsanelerinin geniş biçimde yaygınlaşması ile kaplumbağayla ilgili söylencelerin çoğunun unutulmasına neden olmuştur (Kırbaçoğlu, 2015: s. 121).

²⁰<https://arkeofili.com/kavusan-hoyukte-yenmis-kaplumbagalarla-gomulen-kadin-ve-cocuk-bulundu/> (Erişim Tarihi:26.06.2021)

²¹<https://www.belgeseltarih.com/turk-kultur-cografyasi-inanclarinda-gecmisten-gunumuze-kaplumbaga/> (Erişim Tarihi:25.06.2021)

Eski Türk halılarında en çok görülen hayvan motifleri; kuş, balık, yılan ve kaplumbağadır (Gönül, 1968: s. 3119). M.Ö. 1. yüzyıla ait olduğu kabul edilen Noin Ula'da altıncı kurganda bulunan mezarın duvarına asılmış yün örtü; kaplumbağa sembolizmine işaret etmektedir. Bu yün örtünün natüralist kompozisyonu, suyun içindeki bitkiler arasında kaplumbağalar ve balıklardan oluşmaktadır (Çoruhlu, 2007: s. 37).

Resim 13. Noin Ula'da altıncı kurganda bulunan mezarın duvarına asılmış yün örtü,
Kaynak: (Elikhina, 2018:s. 118)

Noin Ula'da bulunan işlemeli kumaşta, balıklar ve kaplumbağalar, gerçekçi bir şekilde goncaların ve kıvrık dalların arasına serpiştirilmiştir. Kaplumbağa ve balık görüntüsünün bulunduğu kumaşın orta alanı, filiz ve goncalar ile doldurulmuştur. Ayrıca S şeklindeki kıvrık dallarla birbirine bağlanan goncadan çıkan üç yapraklı filizlerin kesişmesi ile kompozisyon, eşkenar dörtgenlere bölünmüştür. Kumaştaki kompozisyon, çapraz yönde kaplumbağa ve balık sıraları oluşacak biçimde düzenlenmiştir. Kaplumbağalar üstten görünümü ile gerçeğine uygun bir şekilde çizilmiştir. Balıklar ise, suyun içinde yüzer gibi görülmekte ve dar uzun başlı yılanı benzer bir görüntü vermektedir. Kaplumbağaların ağzı ot ile dolu olmakla birlikte her birisinin kabuğundaki detaylar, farklı şekillerde tasvir edilmişlerdir. Kumaşın merkezi alanı, bir bordür ile çerçevelenmiş olup, bu bordürlerde sürekli devam eden spiral şeritler görülmektedir (Resim 13).

2. Kaplumbağa Motifinin Anadolu Dokumalarında Kullanımı

Anadolu'da Nevşehir Köylerinde çocuğun nedensiz ağlamasını, nazara yoran yöre insanı; kaplumbağa yavrusunun kurusunu nazarlık olarak çocuğun sırtına takmaktadır (Bülent, 2007: s. 316). Balıkesir'in Edremit ilçesinde Tahtacı Türkmenlerinin yaşadığı bazı köylerde de kaplumbağa kabuklarının nazara karşı kullanıldıkları bilinmektedir.

Aydınlı Oymağı'nın, Aydın dışında Isparta, Konya, Fethiye, Afyon ve Kütahya yörelerinde yerleşen kolları tarafından dokunan kilimlerde kaplumbağaya benzer figürler görülmektedir. Bu desenlerdeki kilimlere, Afyon çevresinde Ganglılı Kilimler denilmektedir (Bayraktaroğlu, 2014: s. 132). Ayrıca kaplumbağa figürleri Erzurum, Eskişehir, Van, Hatay ve İçel yörelerinde dokunan dokumalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Resim 14'de görülen Aydın Ganglılı kiliminin merkezi alanında kaplumbağa figürleri, lacivert bir zemin üzerine geometrik bir biçimde stilize edilmiş olarak üst üste altıgen bir formun içine yerleştirilmişlerdir. Dokumanın tümünde simetrik bir kompozisyon görülmekle birlikte, kaplumbağalar merkezi bölümde orijinal halinden çok farklı bir şekilde tasarlanmış ve kaplumbağaya benzetilmeye çalışılmıştır (Resim 14).

²²<https://yasarkalafat.com/mitoloji-halk-inanmalari-baglaminda-kulturlu-halklarda-kaz-ii/> (Erişim Tarihi:22.06.2021)

Resim 13. Kaplumbağa figürlü Ganglı Aydın kilimi. 217 x 415 cm. Env. No: Y.81-21, İstanbul Vakıflar Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi **Kaynak:** (Bayraktaroğlu, 2014: s. 132-140)

Resim 13.. Kaplumbağa figürlü Erzurum Halısı **Kaynak:**(Zaimoğlu ve Topuz, 2017: s. 769)

Erzurum yöresine ait halının kompozisyonunda, merkezi alan eşkenar dörtgenlere bölünerek, içlerine kaplumbağa motifleri yerleştirilmiştir. Dokumada kullanılan tüm motifler, geometrik ve simetrik bir kompozisyonla düzenlenmiştir. Ayrıca halının merkezi alanında bulunan eşkenar dörtgenlerin, vevv bir şekilde sonsuzluk prensibine göre sıralandıkları görülmektedir. Bir önceki kilimde olduğu gibi bu dokumada da kaplumbağalar, orijinalinden daha farklı bir şekilde stilize edilerek geometrik bir formda tasarlanmıştır (Resim 15).

Resim 13. Kaplumbağa figürlü Aksaray Taşpınar halısı²³

²³<https://www.selvihali.com.tr/urun/orijinal-taspinar-halisi> (Erişim Tarihi: 24.06.2021)

Resim 18. Kaplumbağa figürlü Kars Arpaçay Halısı
Kaynak: (Köybaşı, 2012: s. 179)

Kars Arpaçay yöresine ait halıda bulunan kaplumbağalar, burada motif olmaktan çok, halıların genellikle merkez alanlarına yerleştirilen ve Anadolu halılarında sıklıkla görülen Göl'ler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dokumada bitkisel ve hayvansal motifler kullanılmış olup, kaplumbağalar geometrik bir şekil olan kareler içine yerleştirilmiştir (Resim 18).

Değerlendirme ve Sonuç

Göktürk devrine ait Kültigin yazıtında bulunan kaide üstündeki ejder tepeliğinin, evrenin sembolü olduğu bilinmektedir. Bu anıtta kaplumbağa figürünün kullanılması muhtemelen devletin uzun ömürlü olması düşüncesidir ve figür, dönemin plastik yaratma yetenekleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Altay-Türk-Moğol topluluklarında kaplumbağa, evrenin tam ortasında bulunan bir dağın sırtında taşır. Türk kültürüne özgü olan Gök Ata ve Yer Ana ilkesi (yer karanlık yani karang; gök ise aydınlık yani yaruk), Çin kültüründe Yin ve Yang ifadesinin benzeridir. Kaplumbağanın kabuklu kısmı gök, alt kısmı ise yer unsuruna işaret etmektedir. Batı Moğol halkı Oyratlar, kaplumbağa göbeğinin yeryüzünü meydana getirdiğine inanırlar.

Meksika'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ele geçirilen bir bas-rölyefte, merkezi eksenini destekleyen bir kaplumbağa betimlenmiştir. Rölyefte sahnelenen hikâyeye göre, merkezi kutup kaplumbağa tarafından taşınan dünya eksenini sembolize etmektedir (Resim 4). Yeryüzünü sırtında taşıyarak dengeyi sağlamış olan kaplumbağa, hareket etmesi halinde bu dengenin bozulacağını anlatmaktadır. 14. ve 16. yüzyıllar arasında Orta Meksika'da yaşamış olan Aztekler de dünyayı kaplumbağa ile bağdaştırmışlardır. Amerika'da Kuzey Dakota'da yaşayan Mandan Kızılderilileri için kaplumbağa, yeryüzüne destek olan ve onu taşıyan imgedir.

Mısırlılar bu figürü, çocuklarını ve evlerini korumak için nazara karşı muska olarak kullanmışlar, Lakhóta ve Plains Kızılderilileri yeni doğan bebeklerinin göbek bağını muskaların içlerine yerleştirmişlerdir. Ayrıca Japon halk inançlarında olduğu gibi Plains Kızılderilileri için de kaplumbağa, uzun ömrü simgelemektedir. Navajo kabilesi, kaplumbağa kabuğunun hastalıkları iyileştirmesine inandıkları için kabuğunu ilaç dağıtmak için kullanmışlardır.

Türk halk inançlarında evli kişilerin çocuk sahibi olması, kanser ve tüberküloz gibi hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılmaktadır. Japonya'da canlı kaplumbağalar, şifa dağıtmak ve hastalıkları iyileştirmede önemli bir rol üstlenirler. Ayrıca kaplumbağanın kötü gözden korunmak için evlere ve bahçelere asılması, Mısır ve Kuzey Amerika yerli inançları ile büyük benzerlik göstermektedir. Mısırlılar, kaplumbağa bezemeli boyalı sihirli bıçaklar, altın bilezik ve kolyeler, baston ve değnekler,

oyun tahtaları, heykel ve mühürler yaparlarken, Kuzey Amerika yerlileri kaplumbağa kabuklarını, törenler için dans çingırağı ve kıyafetlerde aksesuar olarak kullanmışlardır. Anadolu’da hamamlarda kullanılan kadınların ayaklarına giydikleri nalinların üst kısımları kaplumbağa kabuğu ile süslenmiştir. Kuzey Amerika’nın bazı yerli kabilelerinde kaplumbağalar, sis ve yağmuru kontrol edebilen bir sembol iken, Anadolu’nun bazı yörelerinde -hayvanın toprak ile temasından dolayı yağmur yağmamasına neden olduğu için yağmurun yağması için yakılırlar. Buna zıt olarak kaplumbağanın Anadolu’da yağmur yağdırmak için ağaca ve yüksek yerlere asıldığı da bilinmektedir.

M.Ö. 1. yüzyıla ait olduğu bilinen Moğolistan’ın kuzeyinde Noin Ula’da altıncı kurganda bulunan yün örtüde görülen kaplumbağa, o dönemdeki hayvan üslubunu sembolize eden ilk örneklerden biridir. Sudaki bitkilerin içinde bulunan balık ve kaplumbağalar, gerçeğine yakın bir şekilde stilize edilmiş bir şekilde betimlenmiştir. Orta Asya’dan çıktığı düşünülen Anadolu’da hediyelik eşya, takılar ve halk inançlarında görülen kaplumbağa figürü, farklı yörelere ait dokumalarda da karşımıza çıkmaktadır.

Kaplumbağa figürü, Anadolu’nun çeşitli yörelerinde özellikle Aydın, Erzurum, Bitlis, Aksaray ve Kars gibi kendine has dokuma kültürü olan yerlerde bazen gerçekçi bazen de stilize edilerek tasvir edilmiştir. Aydın Ganglılı kiliminin merkezi alanına yerleştirilen kaplumbağa figürleri (Resim 14), olduğundan çok farklı bir şekilde dokumaya aktarılarak kaplumbağaya benzetilmeye çalışılmış altıgen bir formda görülmektedir. Erzurum yöresine ait halıda ise, eşkenar dörtgenlerin içindeki kaplumbağalar, orijinalinden farklı bir biçimde stilize edilerek geometrik bir formda karşımıza çıkmaktadır (Resim 15).

Bitlis yöresine ait halıda görülen kaplumbağa figürleri, doğadaki görüntüsüne benzer dairesel bir formda, süsleme unsuru olarak kullanılmıştır (Resim 16). Aksaray Taşpınar yöresine ait halının merkez alandaki kaplumbağa figürü ise, altıgen bir formun içine yerleştirilmiş gibi bir görüntü vermektedir (Resim 17). Kars Arpaçay halısının merkezi alanında bulunan kaplumbağalar, Anadolu halılarında sıklıkla görülen Göl’ler şeklinde kare formların içine yerleştirilmiştir (Resim 18).

Sanat, insanoğlunun belli bir düşünceye sahip olup, kendini ifade etmesiyle başlamıştır. Bu ifade etme çabaları sonucunda insanoğlu çeşitli anlatımlar geliştirmiş ve eserlerinde kullandıkları hayvan figürlerini sadece sanat yapmak için değil, belli bir temayı veya kendileri için önemli olan bir şeyi anlatmak için kullanmışlardır.

Orta Asya’dan ortaya çıkan hayvan üslubu; keçeler, çiniler, taş ve madeni eserler, dokumalar gibi birçok sanat eserinde kullanılarak, bazen tek veya guruplar halinde, bazen de mücadele sahneleri ile karşımıza çıkmaktadır. Dokuma sanatında da yer alan hayvan üslubu, doğadaki en temel geometrik biçimler olan altıgen, eşkenar dörtgen, kare, dikdörtgen ve daire gibi geometrik şekillerin temelinde oluşturulmuşlardır. Dolayısıyla süsleme unsurları olarak dokumalarda ortaya çıkan hayvan figürleri, geometrik biçimlerden yararlanılarak farklı kompozisyonlarda dokumaların merkezi alanına yerleştirilmişlerdir.

Kaplumbağa figürü, hemen hemen tüm uygarlıkların mitolojilerinde ve halk inançlarında bazen şifa bulmak, bazen yağmur yağdırmak, bazen de nazara karşı korunmak için bir sembol olarak kullanılmıştır. Bazı halk inançlarına göre bereket getirmesi için evlere ve depolara asılan kaplumbağa, uzun ömürlü bir hayvan olmasından dolayı ebediyeti sembolize etmiş, cennet ve hayat ağacı ile özdeşleştirilmiştir. Toplumlar, kaplumbağaya kendi inanışlarına göre çeşitli anlamlar yükleyerek, onu sanat eserlerinde süsleme elemanı olarak kullanmışlar, böylece kendi içlerindeki soyut düşünceleri somut hale dönüştürmüşlerdir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1976). *Türk folklor ürünü yağmur duasıyla ilgili yapı ve fonksiyon sorunları* [Sözlü sunum]. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Akyol, S. N. (2006). *Adana (Merkez) halk kültüründe halk inançları bayramlar ve törenler*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi
- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve semboller*. Milenyum Yayınları
- Bayraktaroğlu, S. (2014). *Aydınlı oymağı tarafından dokunan Aydın kilimleri*. Uluslararası 18. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Aydın, Türkiye.
- Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslam sanatı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Bilgili, N. (2020). *Türklerde 5 element*. Kripto yayınevi.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü* (1. Baskı). 1. Cilt, (L. Yılmaz, Çev.). Dost Kitabevi.
- Bülent, E. (2007). *Anadolu Amulet geleneğinde Çılkak ve eski kültürlerde izleri*, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Çoruhlu, Y. (2007). *Erken devir türk sanatı*. Kabalıcı.
- Çoruhlu, Y. (2013). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalıcı.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun sanatı*. Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları
- Elikhina Yu.I. (2018). *P.K.Kozlov 1923-1926 seferinin buluntuları koleksiyondan Devlet İnziva Yeri (Находки экспедиции П. К. Козлова 1923-1926 гг. из коллекции Государственного Эрмитажа)*. Mairutus: Lap Lambert Academic Publishing.
- Fischer, H. (1968). *Ancient Egyptian representations of turtles*, Washington: Metropolitan Museum
- Gombert, R. C. (1994). *Turtle and lizard images in Lakhota Art: A case study in interpretation*. Texas Tech. University Fine Arts Faculty, Texas.
- Gönül, M. (1963). Eski Türk halılarında hayvan motifleri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 8 (168), 3119-3124
- Hassan, Adel El-Sayed. (2015). Animal symbolism in Indian American poetry. *European Scientific Journal*, 11(11), 61-81.
- Kalafat, Y. ve Turan, A. (2015). *Türk halk inançlarında hayvan üslubunda mitolojik devirdayım-II*. Berikan Yayınevi.
- Kırbaçoğlu, F. (2015). Türk dünyasında evrenin yaratılışı hakkındaki efsaneler. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 6(34), 111-122.
- Kocal, G. (2019). Yargılamak mı anlamak mı? Çinliler tarihi nasıl yazdılar? *Genç Kalemler Tarih, Düşünce ve Kültür Dergisi*, 5(6), 98-104.
- Köybaşı, S. (2012). *Arpaçay ve çevresindeki havlı dokumalar*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Lake-Thom, B. (1997). *Spirits of the earth: A guide to native American nature symbols, stories, and ceremonies*.

Plume.

- Lee, A. (2016). Ojibwe giizhiig anung masinaagan and d(l)akota makoče wicāḡhpi wowapi: revitalization of native American star knowledge. *A Community Effort, Journal of Astronomy in Culture*, 1(1), 41-56.
- Lillie, M., Potekhina, I., Budd, C. ve Nikitin, A. (2012). *Prehistoric populations of Ukraine: Migration at the later Mesolithic to Neolithic transition, population dynamics in prehistory and early history*. De Gruyter.
- Mackenzie, A. Donald. (1996). *Çin ve Japon mitolojisi*. (1. Baskı). (K. Akten, Çev.). İmge Yayınevi
- Mariot, A. ve Rachlin, C.K. (1994). *Kızılderili mitolojisi*, (Ü. Özünlü, Çev.). İmge Kitabevi.
- Narayanan, V. (2013). Who is the strong-armed monkey who churns the ocean of milk. *Journal of Khmer Studies*, 11, 1-26.
- O'Connor, W. (2013). *Dracopedia the bestiary: An artist's guide to creating mythical creatures*. Penguin.
- Olmos, I. (2009). *El Tajin: Preserving the legacy of a unique pre-columbian architecture in mesoamerica*, (MA.Thesis). University of Florida.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, S.V. (1988). *100 soruda ilkelde din, büyü, sanat, efsane*. Gerçek Yayınevi.
- Parladı, Ş. (2016). Ali Çelebi'nin Hümâyûnnâmesi ve resimli nüshaları. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 14, 27-55.
- Sever, M. (2016). *Mersin ve yakın çevresinde halk inançları ve halk hekimliği*. Barış Kitap.
- Seyidoğlu, B. (1995). *Mitoloji / metinler-tahliller*. Bizim Gençlik Yayınları.
- Sökmen, S. (2013). Bitlis yöresi el dokumacılığı. [Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Stookey, Lorena L. (2004). *Thematic guide to world mythology, westport*. Greenwood Press
- Sözeri, T. (2014). *Mistik/gizil simgeler gelenek ve kavramlar*. Kastaş Yayınevi.
- Sundstrom, L. (2019). *South Dakota State plan for archaeological resources 2018 Update*. USA: South Dakota State Historical Society Archaeological Research Center.
- Şimşek, E. (2016). Türk kültüründe, kaplumbağalarla ilgili efsaneler üzerine bir değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10, 51-63.
- Zaimoğlu, Ö. ve Topuz, Ö. (2017). Erzurum halıları ve motif özellikleri, *Sosyal Bilimlerde Yenilik ve Küresel Sorunlar Konferansı*, Antalya, Türkiye.
- Zender, M. (2005). Teasing the turtle from its shell, Peabody museum of archaeology & ethnology. Erişim: http://www.mesoweb.com/pari/publications/journal/603/Turtle_e.pdf